

Cím:

AZ ELHALLGATOTT SZÖRNYŰSÉG*

Ha valaki nagyon messziről figyeli, hogy itt most mi történik, csak annyit lát, hogy egy kiállítás megnyitója zajlik.

Ha nem tudná, milyen egyenruhák láthatók az üveges szekrényekben, mire utalnak az alsó teremben látható sínek, mit ábrázolnak az itt látható képek, miről szólnak a filmek, nem olvasná a falakon megrázó vallomásokat, akár azt is mondhatná: hát igen, egy jól bemutatott kiállítás. Az itt összegyűlteket csendesesen végigjárnak néhány izgalmas installációt kínáló termet, aztán egy kávé vagy tea mellett elbeszélgetnek. A családról, ismerősökről, a látottakról. Szép polgári délután. Szép polgári kép.

Sajnos itt másról van szó. A történelem úgy hozta, hogy hat évtizeddel ezelőtt történt eseményekre kell emlékeznünk. Emberek millióinak szenvedésére. Száz- és százezrek halálára, a túlélők fájdalmára. Olyan hihetetlen méretű tragédiákra, amelyeknek dimenziója szinte felfoghatatlan.

A klasszikus meghatározás szerint a háború egy adott politika folytatása erőszakos eszközökkel. A 20. században az emberiség minden korábban ismertnél hatékonyabban alkalmazta a pusztításban a technika bámulatos vívmányait.

ny:

* Elhangzott 2005. február 25-én, a Rabszolgasorsra kényszerítve című kiállítás megnyitóján, a Terror Háza Múzeumban.

lc: Mabel Ferenc

A modern háborúban a civil lakosság egyre többet szenvedett. A második világháborúban már többen haltak meg a hátszágokban, mint a csatatereken.

Voltak országok, amelyek saját polgáiraik, birodalmak, amelyek saját alattvalóik ellen is hadat viseltek. A hadviselő országok teljes területe hadműveleti területté vált, s a front elvonulása sem feltétlenül hozott igazi békét.

A háború logikájában az emberi élet határtalanul leértékelődik. A vérontás nem korlátozódik a szűkebb értelemben vett háborús zónákra. Tolsztoj idejében a háború és a béke ugyan érintkezett egymással, de mégis: két világ volt. A 20. században azonban a háború törvényei a békét is uralmuk alá vonták.

Magyarországot 1944–45-ben még vérzivataros történelmében is példa nélkül álló csapások érték. Hadszín-tér lett, civil lakossága háborús célponttá vált. Az ezzel kapcsolatos fájdalmas emlékek földidézésében ott a helye a még fájdalmasabb önvizsgálatnak is: vétkeink is közrejátszottak abban, hogy államunk nem volt képes megvédeni polgárait.

A náciizmus örülete a zsidóság deportálását és elpusztítását hadászati érdekeinél is fontosabbnak tartotta, miközben a gyorsan közeledő front elől tömegek menekültek. A nyilasok felkoncolással fenyegették mindazokat, akik nem akartak részt venni eszeveszett harcukban. A rettegés az élet mindennapos részévé vált, és mindenkire kiterjedt.

Amikor a csatatérre tett városok és falvak lakói a háború közvetlen, halálos szorításából kiszabadultak, akkor ez az embereknek az életet, az emberi élet esélyét jelentette. A rémült túlélők tömege joggal érezhette úgy, hogy felszabadult.

Ez az öröm azonban torzzá változott. A félelem és kiszolgáltatottság nem múlt el, csak átalakult. A szemé-

lyi és vagyoni biztonság nem állt helyre. A győztes jogán Sztálin rendszerének hadserege mintegy középkori hódítóként sok százezernyi civilt hadifogságba hurcolt.

Ismereteink szerint a nem túlzott pedantériájáról nevezetes szovjet adminisztráció – úgy mondják – 550 ezer magyar „fogoly” adatait dolgozta fel. Számuk ennél is több lehet. Ennek csak kis része volt a kinti harci cselekményekben fogságba került katonák száma. A többség a hazai hátországból elvitt civil volt. A jogtalanul elhurcoltak fele sohasem térhetett vissza: meghalt az embertelen körülmények közti szállítás, a járványok, a hideg, az éhezés, a sokszor kegyetlen bánásmód miatt.

Az elpusztítottak nem megsemmisítőtáborok áldozatai lettek, mert a világ első kommunista államában ilyenek úgymond nem voltak. Az ártatlanok halálának felelőseit, az ily nagy méretű pusztítást esetleg akaratlanul is menteni akaró kései magyarázatok szerint az ingyen munkaerőre a háború utáni újjáépítés miatt volt szükség. De ezek az emberek egy olyan rendszer áldozatai lettek, amely fennállása során sok tízmillió életet követelt. E képzeletünket meghaladó méretű tragédiában a sztálini rendszer egyszerre pusztította saját és az ellenségesnek tekintett országok népét.

Ma már láthatjuk: a legnagyobb népirtások sokszor azért lehetségesek, mert ép ésszel elképzelhetetlen, hogy ilyesmi előfordulhat. Halottak millióit nem lehet elképzelni! Százmillió ember arcát, az árvák, az özvegyek, a gyermeküket veszített anyák fájdalmát nem tudjuk magunk elé idézni. Fölmérhetetlen az a fájdalmat őrző hiány, amely derékba tört életek helyén vádolja a pusztítás rendszerét. Ahol ilyesmire sor kerülhet, ott nem csak a halottak áldozatok. Sokan jóformán csak meghalni jöhettek haza. De áldozatok a túlélők, és azok is, akik maguk nem kerültek a poklot vagy a poklok tornácát jelentő lágerekbe.

A kiszolgáltatottság és fenyegetés jegyében egy társadalom csak eltorzult, lefokozott életet élhet. Ahol természetessé válik az elfogadhatatlan, mindennap elhal valami azokból a készségekből, vágyakból, értékekből, álmokból, melyek által a puszta, vegetatív létezésből emberhez méltó élet születhet.

Amivel önök itt találkoznak, az nem egyszerűen egy kiállítás. Százezrek jóvátehetetlen szenvedésének memortója. Emlékezés az elhallgatott szörnyűség rendszerére, döbbenetes nagyságrendjére.

Fájdalmas, hogy a nagyvilág nem sokat hallott arról, hogy mi történt Magyarországon 1945-ben. Még fájdalmasabb, hogy maga a magyar közvélemény sincs tisztában a pusztulás iszonyatával, méreteivel. Bántóan kevesen tudják, hogy milyen bűnök áldozata lett majd háromnegyed millió honfitársunk, s hogy ez volt történelmünk egyik legsúlyosabb emberveszteségét okozó tragédiája.

Ami az 1945-ben „málenkij robotra” hurcoltakkal történt, azt a kommunizmus idején kötelezően el kellett felejtetni. Aki emlékezni mert az elhurcoltakra, aki vállalta erre vonatkozó tudását, maga is azt kockáztatta, hogy a sorsukra jut.

A „lét csak tárgyi tévedés” írta kiszolgáltatottságában Karig Sára, egykori gulag-fogoly, aki a szó mágikus erejében hívő lágerlakóként a „hóba írt”. Elfogadhatatlan és groteszk ellentmondás, hogy később a tömeggyilkosság felelősei akarták maguk is tévedésnek beállítani a történeteket, amelyet el kell felejtetni. Az utóbbi másfél évtizedben történtek ugyan szerény lépések az áldozatok anyagi kárpótlására, de elvesztett életeteket és éveket visszaadni nem lehet. A hallgatás parancsa nincs már érvényben, de a történetek a nemzet emlékezetében mindmáig nem kerültek méltó helyükre.

Az elhurcoltak és az elpusztítottak emléke ma is halványabb annál, mint amivel szenvedéseiknek tartozunk.

Ezért is olyan fontos e döbbenetes tragédia feltárása, bemutatása, Amit itt láthatunk, azt lehetetlen *csak* nézni. Bizonyos vagyok abban, hogy a rettenet sugárzása minden idelátogatót átjár.

Erre a döbbenetre, erre a többletre utaltam, amikor azt mondtam, hogy nem egyszerűen egy kiállítás megnyitóján vagyunk itt. Az elpusztítottakra emlékezve, a meg-rabolt életű emberek kínjai előtt fejet hajtva nem csupán értelmünk válaszol azokra az információkra, amelyekkel itt mi (és a magyar társadalom) szembesülhetünk. Mindezzel találkozva a szenvedés misztériumát is át tudjuk élni.

Szerencsénkre ma olyan körülmények között élünk, hogy nem bűn az emlékezés, nem bűn a megrendülés. És közvetlenül nem is fenyeget minket az itt látottak megismétlődése. De az igazi biztonsághoz kevés a politikai és katonai szövetségi rendszerek garanciája. Ahhoz az is kell, hogy mindnyájunkban eleven legyen az erkölcsi parancs az ilyen szörnyűségek megakadályozására.

Ezért abban a reményben ajánlom figyelmükbe ezt a fájdalmas sebek feltépését is jelentő kiállítást, hogy a tömör szöveg szenvedés felidézése bizonyára a cselekvő erővé váló katarzisz kegyelmét is megadja nekünk, hogy mindig képesek legyünk szembeszállni ilyen tragédiákba vezető erők kísértéseivel.

A diktatúrák történetének egyik itt látható, szívszorító részlete is arra int, hogy ne felejtünk! Ezek a tömeges tragédiák magyar nemzeti múltunk részei, benne a mulasztás bűnei, hogy hagytuk háborúba hajtani népünket. Mai, már kibontakozott és remélhetően még sokat fejlődő új demokráciánk értelme, tanítása éppen az, hogy ilyesmi soha többé ne fordulhasson elő sem velünk és szeretteinkkel, sem honfitársainkkal, sem embertársainkkal.

K. MÁDL FERENC